

LEOPOLD ZATOČIL

NA OKRAJ EDIC ACKERMANN A AUS BÖHMEN

Ackermann a žádný konec! Tak bychom mohli začínat svou zprávu o nejnovějším vydání díla Ackermann aus Böhmen, jež složil Jan z Teplé (resp. ze Sitboře, resp. ze Žatce) kolem roku 1400. Pro konstituci textu této nadmíru důležité památky, kterou ze zabývají germanisté ve všech světadílech (také Japonci mu věnují velkou a zaslouženou pozornost), je příznačné, že z dosavadních edic se všechny od sebe tu více, tu méně liší, a to právě na místech obsahově a jazykově citlivých, poněvadž v zachovaných nám 16 rukopisech a 17 starých tisících jsou právě tato místa různě tradována, takže se dosud nedošlo k žádné shodě. Obsahově je nám dialog, velkolepá to hádka vdovce se Smrtí, jasný, avšak učený autor vložil do jednotlivých kapitol tolik hádanek, tolik skrytých invektiv, tolik narážek na nerozmanitější osoby a události, tolik přísloví a rétorických figur a tolik metafor, že řada důležitých míst zůstane i nadále nejasná. Zdá se, že i Jan z Teplé sám se o to přičinil, a to zcela vědomě, aby jeho dílo, pro které čerpal *ex agro rethoricalis incunditatis* všechna ta *rethorice essentialia* a dále *multa quoque alia et tamquam omnia...* *rethorice accidentia* (jak píše ve své *Epistola oblata Petro Rothers, civi Pragensi, cum libello Ackerman de novo dictato*; srov. nyní ve vydáních L. L. Hammerich — G. Jungbluth, str. 207 a n.; W. Krogmann, str. 9 a n.; G. Jungbluth, str. 141—143. — Srov. zejména K. J. Heilig, *Die lateinische Widmung des Ackermann aus Böhmen*, *Mitteilungen des Österreich. Instituts für Geschichtsforschung* 47, 1933, str. 414—426. — Tento příspěvek objevitele K. J. Heiliga, který na podkladě zápisu v rukopise Cod. 163 dochovaném v univerzitní knihovně ve Freiburgu i. Br. definitivně rozřešil záhadu kolem autora Ackermann, je znovu otištěn s jinými významnými příspěvky jiných autorů zaslouživších se o lepší interpretaci a výklad textu díla v souborném vydání: *Der Ackermann aus Böhmen des Johannes von Tepl und seine Zeit*. Herausgegeben von Ernst Schwarz. Wege der Forschung. Bd. CXLIII. Wiss. Buchgesellschaft. Darmstadt 1968, str. 130—147), vynikalo po všech stránkách, i pokud jde o záhadné rétorické a stylistické obraty a tropy.

Než přistoupím k ocenění nejnovějšího vydání Jungbluthova, pokládám za svou povinnost, abych alespoň ve vší stručnosti pojednal o dosavadních starších vydáních, z nichž žádné, nehledíc k vydání von der Hagena a Knieschka, nepozbude ceny, poněvadž do nich vložili vydavatelé kus své dlouholeté poctivé práce: svou filologickou akribií a kombinacím darem a za pomoci rozsáhlých znalostí středověkého písemnictví evropského, hlavně latinského, propracovali se k lepšímu objasnění a pochopení zavlých míst proslulého díla, které bylo též předlohou našemu autorovi staročeského Tkadlečka, díla, které se tak stalo středem pozornosti germanistů celého světa, poněvadž právě pomocí velké řady míst v staročeském Tkadlečkovi mohla být objasněna a lépe vložena mnohá místa v Ackermannovi. Ovšem i tu musí být filolog na pozoru. Pisatel těchto rádků byl před lety první, kdo svým článkem *Über die Bedeutung des alttschechischen Tkadleček für die Ackermannforschung* (*Slav. Rundschau* 10, 1938, str. 98 a n.) a pak článkem *Textkritisches zum Ackermann*, *Zeitschrift f. dt. Altertum* 75, 1938, str. 118 a n., upozornil na zvláštní význam naší staročeské památky. Tak píše Hammerich a Jungbluth ve své *Textausgabe Ackermann* (Heidelberg 1951) na str. 7 a n.: „Daß dem Tkadlec auch für die Herstellung des deutschen Textes Bedeutung zukommt, ist jedoch erst recht spät erkannt worden. Hier stellte es einen wesentlichen Fortschritt dar, als L. Zatočil 1938 praktisch nachwies, daß die Vorlage des Tkadlec einen besseren Text gehabt haben muß als die im entsprechenden Falle vorhandene deutsche Überlieferung.“ A ve svém velkém kodaňském vydání z téhož roku uvádějí: „Erst neuerdings, durch L. Zatočil 1938 und W. Krogmann 1944/1945 ist der Tkadlec in höherem Maße für die Kritik des Ackermanns herangezogen worden und hat in Einzelfällen glückliche Besserungen des deutschen Textes

ermöglicht. Darüber hinaus hat Krogmann 1944/1945 ein neues Stemma der Gesamtüberlieferung einschließlic des Tkadlec aufzustellen versucht, in dem die bereits von Zatočil erkannte Sonderstellung der tschechischen Bearbeitung gebührend zum Ausdruck gebracht ist. Dies Stemma ist jedoch der deutschen Überlieferung nicht gerecht geworden.“ Dále srov. v úvodu k 2. vydání textu der Ackermann aus Böhmen, který se zřením hlavně k rukopisům HEAB sestavil Arthur Hübner a jež doprovodil poznámkami z Hübnerova semináře mně osobně známý Helmut H. Thomas: „Auf die textkritische Bedeutung des Tkadlec, den die früheren Ausgaben zwar nie ganz unbeachtet gelassen, aber nur vereinzelt zur Wiederherstellung einer Verderbnis herangezogen hatten, machte L. Zatočil ein Jahr nach Hübners Textausgabe aufmerksam.“ atd. Musím ovšem podotknout, že přede mnou se zabývala touto otázkou také G. Heidenreichová ve stati *Staročeský Tkadleček a poměr jeho stylu k německé skladbě Ackermann aus Böhmen* (Slovo a slovesnost 3, 1937, str. 87—98). Heidenreichová však staví Tkadlečka nad Ackermannu a podceňuje toto vrcholné umělecké dílo. Ackermann je prý psán jazykem omezeným toliko „na odborný úsek, na úsek kancelářský a soudní“, „český jazyk má zde stejné postavení jako latina: jest už vytříbeným, často již osvědčeným jazykem literárním, který má více možnosti kombinovat slova než německá funkčně ještě jednostranná řeč“ (str. 89, 93). Proti některým přehnaným názorům Heidenreichové jsem se postavil ve stati *Poznámky o slohu stč. Tkadlečka a jeho poměru k Ackermannovi* (Časopis pro mod. filologii 24, 1938, str. 144—160), v které jsem ukázal, jak se autor Tkadlečka na Ackermannovi učil, co z něho přebíral a jakým způsobem rozšiřoval a rozhojňoval motivy, jak doplňoval a obohacoval zvláště efektivní místa dialogu a podle svých nových nápadů, argumentů a kontroverzí na podkladě vybraných citátů ze starověkých a středověkých autorů zcela originálně postupoval. Nijak jsem autora Tkadlečka (F. M. Baroš a R. Urbánek se domnívají, že autorem Tkadlečka je Vavřinec z Březové) nepodceňoval a také dnes nepodceňuji, avšak nemohu souhlasit s těmi, kteří zastávají názor, jako by Tkadleček byl dílo prius a Ackermann dílo posterius, resp. kteří odvozují některá místa v Ackermannovi z Tkadlečka (ještě dnes jsme toho svědky!). Než vraťme se k jednotlivým edicím!

Na samém prahu stojí text nikoli diplomatický neboli kritický, resp. otisk některého tehdy známého rukopisu, nýbrž novohornoněmecky upravený text podle tisku a (Bamberger Pfisterdruck asi z roku 1462), jež si opsál J. Chr. Gottsched. Tohoto opisu použil vydavatel Fr. H. von der Hagen r. 1824. Literárním historikům sloužil tento nedokonalý text jako podklad pro hodnocení památky, které vyznělo vesměs velmi příznivě. Edice Knieschkova z r. 1877 je vlastně první edicí, která byla pořízena na základě několika rukopisů a tisků se zřením k variantám. J. Knieschek přihlédl ke Tkadlečkovi jen proto, aby dokázal jeho závislost a méněcnost po stránce motivické, formální a stylistické. Veliká hodnota staročeské prózy nebyla vůbec akceptována a byla jako by schválně přehlédnuta. Ale správně postřehl Knieschek, že autor Tkadlečka vychází z Ackermannu a opírá se o něho.

Pak následuje velmi hodnotné a ještě dnes naprosto nepostradatelné vydání, které zasadilo Ackermannu do širokého rámce a kulturních proudů na konci středověku a na prahu novověku: vydání A. Bernta a K. Burdacha z r. 1917 s velmi podrobným, dosud nejúplnějším aparátem vyhledaných ze všech přístupných rukopisů a tisků, z něhož čerpají všichni vydavatelé Ackermannu a všichni, jimž jde o to, aby pomocí všech rukopisů a tisků se dopátrali smyslu a obsahu nejasných a velmi obtížných míst. Neznáme bohužel prvopis Jana z Teplé, ten se nám nedochoval, a proto se snaží vydavatelé sestavit archetypus s přihlédnutím k rukopisům a tiskům, a to podle vlastního uvážení, hodnocení a nově zjištěných kritérií a pramenných argumentů. A o to tedy jde vydavatelům Ackermannu. Přitom se někdy naráží na nepřekonatelné překážky. Stává se, že zatímco jedna konjektura je přijímána badateli v Ackermannovské oblasti s nadšením a pochvalou, zatímco ten nebo onen názor se mlčky schvaluje, druhý názor a druhý mínění téhož badatele a podle něho upravená místa se šmahem zamítají a ostře kritizují. Dá se říci, že badatelé o Ackermannovi tvoří spolu pěknou rodinku, jejíž členy spojuje jen nadšení pro Jana z Teplé a jeho Ackermannu; v zásadě se však vzájemně rozcházejí co do hodnocení rukopisů a úprav textů. *Quot capita, tot sententiae*. A každý trvá přirozeně houževnatě na svém. — Berntovo—Burdachovo vydání je doprovázeno úžasně podrobným a skvělým dvousvazkovým komentářem, obsahujícím všechno, co látkově a tematicky souvisí s Ackermannem. Pro poznání jak středověkých, tak renesančních hodnot pramenů a jejich vzájemných souvislostí, jež si v Ackermannovi podávají ruce, je toto veledílo obdivuhodné erudice a invence nevyčerpateľnou studnicí dalších podnětů a další práce na tomto poli.

Malé heidelberské Berntovo vydání Ackermanna z r. 1929, obsahující pouze text, má dnes jen cenu historickou. Proto je škoda, že právě podle něho pořídil Pavel Eisner svůj překlad do češtiny: *Jan ze Zátce. Oráč a Smrt*. Praha 1938; doslov k němu napsal F. M. Bartoš. Dnes musíme konstatovat, že celkem výstižný, avšak na mnoha místech volný překlad Eisnerův již není ve shodě se skutečným stavem textu Ackermanna se zřetím k rehabilitovaným místům v rukopisech a k novým uznávaným konjekturám, jichž se v posledních desetiletích nakupilo značné množství. Bude nutno zhotovit překlad nový, který bude musit být opatřen důkladnými poznámkami.

Další vydání Ackermanna, edice Hübnerova z roku 1937, je skutečným mezníkem a opravdovým přínosem v oblasti Ackermannovského bádání. Edice tato, vyšla teprve po Hübnerově smrti (srov. nekrolog Zatočilův: *Za Arthurem Hübnerem*, Časopis pro mod. fil. 23, 1937, str. 423—425) a opatřená prolovem (Geleitwort) Edwarda Schöderera a úvodem Hübnerova žáka Helmutha Thomase, přihlíží k směrodatným podle Hübnera rukopisům HE s přihlédnutím k AB. Hübner viděl Ackermanna v jiném světle, než jak jej charakterizovali Alois Bernt a Konrad Burdach (srov. jeho skvělé a velmi do hloubky jdoucí pojednání: *Das Deutsche im Ackermann aus Böhmen*. Sonderausgabe aus den Sitzungsberichten der Preuss. Akad. d. Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse 1935. XVIII, stran 78; toto pojednání, jež vzbudilo ve filologických kruzích značný ohlas, je znovu otištěno ve shora uvedené knize *Der Ackermann aus Böhmen* des Johannes von Tepl und seine Zeit, str. 239—344. Nutno uvítat, že Ernst Schwarz pojál do toho souboru statí a pojednání týkajících se Ackermanna také Hübnerovu stať *Deutsches Mittelalter und italienische Renaissance im Ackermann aus Böhmen* z roku 1937, otištěnou též v jeho *Kleine Schriften zur deutschen Philologie*, hsggeb. von H. Kunisch und U. Pretzel. Berlin 1940, str. 198—210). Edici Berntově—Burdachově Hübner vytýkal, že má mezery zaviněné nekritickým postojem vydavatelů k jednotlivým rukopisům. V úvodu k 2. vydání z roku 1954 se již přihlíží ke konjekturám Zatočilovým a stejně tak ve vydání třetím, které po smrti Thomasově obstaral Ulrich Pretzel a doplnil je novými věcnými a bibliografickými poznámkami.

Nový pohled na text Ackermanna přineslo pak vydání velmi náročné, na jehož komentující část čeká vědecký svět marně již bezmála 22 let: *Der Ackermann aus Böhmen*. Herausgegeben von L. L. Hammerich und G. Jungbluth I. *Bibliographie, Philologische Einleitung, Kritischer Text mit Apparat, Glossar* (Det Kgl. Danske Videnskabskabernes Selskab. Hist.-Filologiske Meddelelser, Bind XXXII, Nr. 4, stran 252, s ukázkami rukopisů). København 1951. Filologický úvod (str. 19—134) je většinou dílem Jungbluthovým (s některými názory zde pronesenými sám jejich autor v nejnovějším vydání už nesoouhlasí, což ovšem hodně znehodnocuje, jak se mně zdá, nosnost, spolehlivost a přijatelnost řady zásahů Jungbluthových; také jeho argumentace někdy postrádají filologické jasnosti a také obezřetnosti vzhledem k některým velmi odvážným koncepcím). Zmínit se musíme ještě o dvou anglických vydáních: *Johann von Tepl: Der Ackermann aus Böhmen*. Ed. by K. Spalding. Oxford 1950, a *Der Ackermann aus Böhmen*. Ed. by M. O'C. Walshe, které až na některá místa vycházejí většinou z textu Hübnerova (podle novohornoněmeckého textu Berntova byl Ackermann přeložen též do angličtiny: *Death and the Plowman or The Bohemian Plowman. A disputatious and consolatory dialogue about death from the year 1400. Translated from the modern German version of A. Bernt by E. N. Kirrmann*. Chapel Hill, Univ. of North Carolina, 1958.)

Na nové vydání Ackermanna se dlouho připravoval Willy Krogmann. Zatímco autor těchto řádků velmi uvážlivě sondoval nosnost vlastních zásahů a konjunktur v německém textu, nabízejících se v bedlivé konfrontaci se staročeským textem Tkadlečka, a stejně tak dosti opatrně postupovali Hammerich a Jungbluth —, činí W. Krogmann ve svém textu z r. 1954 opravdové skoky, které nemohu schvalovat a které se přiči metodě editorské: Krogmann zasahuje do textu suverénně a všemožně jej opravuje a očišťuje, a to nejen pomocí staročeského Tkadlečka, kterému přisuzuje neprávem přímo cenu a hodnotu archetypu, ale i na podkladě míst z antických a středověkých děl. Dávno před svým vydáním se Krogmann pustil do práce s Ackermannem, a to ve dvou velmi obsáhlých statích, rozebíraje výhradně všechny Zatočilovy opravy, názory na cenu rukopisů, zejména na HF, konjektury a na příbuzná nebo totožná místa v Tkadlečkově. Krogmann si přitom vede, isa přímo hnán do boje o svou prioritu v tom či onom případě svou až chorobnou ctižádostí, nepřilíží takticky. Často píše: „Über Zatočil hinaus habe auch ich“ atd., atd. Čtěl by takřka z inventáře mých oprav a nápadů získat všechno pro sebe, hlavně pokud jde o místa z Tkadlečka. Je to někdy až směšné. Jak si počíná Čtenáře odkazují na jeho stať *Zur Textkritik des Ackermann*, Zeitschrift f. deutsche Philologie 69, 1946, str. 35—96 (znovu otištěno ve shora uvedeném souboru Schwarzově

na str. 403—489) a pak *Ackermann und Tkadlec*, Zeitschrift f. slav. Philologie 22, 1954, str. 272—304. Ale budme spravedliví! Krogmannovi patří zásluha, že s definitivní platností zjednal pořádek v odstavcích poslední kapitoly Ackermanna, tvořících akrostichon Johannes MA (patrně jeho žena Margaretha); ačkoli už u Burdacha lze nalézt stopy k této opravě. A musíme uznat, že Krogmann právem zdůrazňuje autobiografický prvek v díle proti těm, kdož nechtějí připustit, že Ackermann je vlastně totožný s Janem z Teplé, který ovdověl a tak svým dílem postavil nehynoucí pomník své Margaretě. S hodnocením rukopisů a tisků nebudou vždy souhlasit ostatní badatelé, ale na tomto poli nebude možno nikdy dosáhnout jednoty. Vděčně kvitujeme, že ve svém vydání Johannes von Tepl: *Der Ackermann aus Böhmen. Auf Grund der deutschen Überlieferung und der tschechischen Bearbeitung kritisch herausgegeben von Willy Krogmann* (Deutsche Klassiker des Mittelalters. Neue Folge. Band 1.), F. A. Brockhaus, Wiesbaden 1954, stran 264, důkladně popisuje vydavatel rukopisy a tisky, uvádí nové filiační vztahy mezi nimi (Tkadlečka odvozuje přímo z Urschrift, a teprve daleko za ním je Archetypus, z něhož prý pocházejí v naprosto jiném pořadí a jiné posloupnosti rukopisy a tisky, nežli jak je známe z dosavadních jednání a edic), kromě textu (str. 101—142) seznamuje nás podle kapitol s různocíteními jak v Ackermannovi, tak v Tkadlečkovi (srov. Lesarten, str. 143—178); nemohu se ovšem spokojit s jeho větou a tím také s jeho metodou, piše-li na str. 91: „*a* (tj. náš Tkadleček) wurde nach der Ausgabe Šimeks zitiert, doch wurde die neutschechische Schreibweise durch eine normalisierte altschechische ersetzt.“ To je zase taková marota Krogmannova. Cituje sice podle vydání Františka Šimka (*Tkadleček, Hádká milence s Neštěstím, kterého připravilo o jeho milenku, Staročeský text novodobým prapopisem vydal Dr. František Šimek*, Praha 1940), ale jinak se drží — a z našeho hlediska je to naprosto nepochopitelné — diplomatického otisku textu ve vydání Hynka Hrubého a Františka Šimka (Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina I, řada I, číslo 11, Praha 1923). Takové počínání se nedá už vzhledem k neslavistům schvalovat. Ruku na srdce: Krogmann o staročeském Tkadlečkovi dříve nikdy nic neslyšel; o něm se dověděl teprve z mého článku v Zeitschrift f. deutsches Altertum 75, 1938, str. 118 a násl. — Jeho Anmerkungen jsou otištěny na str. 179—220 (v nich někde hodně závisí na Burdachovi a Hübnerovi). Oddíly Wörterbuch (str. 221—248) a Schrifttum (str. 249—264) s odstavci I. Forschungsberichte, II. Ausgaben, III. Übersetzungen, IV. Ausgaben mittelbarer Überlieferung, V. Überlieferung und Textkritik, VI. Der Dichter, VII. Das Werk, VIII. Dichterische Behandlungen, IX. Der Tkadlec, toto vydání zakončují. Krogmann si nemálo na tom zakládá, že označuje staročeské dílo jako Tkadlec (podle začátku III. kapitoly: *Ját jsem tkadlec učeným řádem* atd.). My ovšem trváme na našem názvu *Tkadleček*, který se vzil a kterého i němečtí filologové užívají. Krogmann rozlišuje tzv. unmittelbare Überlieferung des Ackermann (16 rukopisů a 17 různých tisků) a tzv. mittelbare Überlieferung, k níž patří osm textů (*a* až *h*); na prvním místě stojí *a*, tj. náš Tkadleček; v ostatních lze po stránce obsahové a hlavně motivické spatřovat a zjistit jakýsi vliv Ackermanna. Srov. také poznámku Hübnerovu na začátku jeho pojednání *Das Deutsche im Ackermann aus Böhmen* (Vorbemerkung) a poznámku 8. Chci jen mimochodem podotknout, že ohlas Ackermanna jsem zjistil mimo vši pochybnost jednak ve staročeském *Rozmlouvání Člověka se Smrtí* (srov. Stefan Vrtel-Wierczyński: *Staroczeski dialog moralizujący z początku wieku XVI-go. Rozmówienie człowieka ze Smrti*. — Sborník filologický, sv. 9, 1931, str. 17—66), jednak také ve znamenitém dialogu staropolském *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Smiercią* (srov. týž, Výběr textův staropolskich. Czasy najdawniejsze do roku 1543. Wydanie drugie. Warszawa 1950, strana 194—209). K této otázce se hodlám vrátit v samostatném pojednání.

Rozumí se samo sebou, že v souvislosti s tematikou zpracovanou v Ackermannovi nutno si též všimnout středověkých latinských textů, ať už básnických nebo prozaických. Proto je chvályhodné, že Krogmann otiskl ve svém vydání nám dávno dobře známý *Dialogus Mortis cum Homine* v plném znění (str. 42—44) podle známé edice: C. Blume, *Analecta Hymnica medii aevi* 33, Leipzig 1899, Nr. 265. Báseň začíná slovy: *Quis es tu, quem video hic stare sub figura?* V desáté sloce nesmíme ovšem čísti (jak to má Blume a věrně podle něho také Krogmann) *cissum*, nýbrž *ciffum* (srov. Diefenbach, *Glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis*. Francofurti a. M. 1857, 518c: *Scyphus, ciphus, scifus, sciffus, schiffus* atd. — hochdeutsch: *napff, naph, kopff, koph, becher* atd.; srov. též E. Habel, *Mittelaltinisches Glossar*. 2. Aufl., Paderborn 1959, sl. 60: *ciphus = scyphus* [griech., doplňují: *κύφος*] *Becher, Trinkschale*). Zní tedy 10. sloka zmíněného Dialogu:

*Stulte quaeris, quia sum vobis nimis fortis,
Contra me non praebalent, quae pullulant in hortis,
Sed quodcumque nascitur in terra, meae sortis
non evadet laqueos, quin ciffum bibat mortis.*

Obrat *bibere ciffum mortis* se obrází u Ack. v kap. 20, 8 (Hüb.): Weistu des nicht, so wisse: als balde ein mensche geboren wirt, als balde hat es den *leikauf* getrunken, das es sterben sol. A k tomu si dovoluji uvést ze staročeského Katona IV 46 Každý pil litkup jednaky, máf umřiti všelikaky (v lat. předloze nic takového není: *Morte repentina noli gaudere malorum; Felices obeunt, quorum sine crimine vita est*); u Jungmanna 2, 339 a násl. je s. v. litkup kromě všech významů na konci uvedeno: ... *omnes eundem potum commercialem bibimus, unicuique moriendum est* (doplňuji: Burdach uvádí bohatou právnickou literaturu k slovu *leikauf* a praví mimo jiné: Im vorliegenden Bilde also ist die Geburt des Menschen das Handgeld, dessen Annahme zur Erfüllung des Vertrages rechtlich verpflichtet. Und diese Erfüllung ist das Sterben). — Jako další latinský pramen, jehož Jan z Teplé zcela určitě použil i v jednotlivostech (v kap. 20 a jinde), je spis *De remediis fortuitorum*, připisovaný Senekovi (srov. u Krogmanna 44—46). Ve svém komentáři odkazuje na běžné, již Burdachem zjištěné antické a středověké prameny. Já sám jsem ve svých člancích odkazoval na latinský spis *Speculum sapientiae beati Cirilli episcopi, alias Quadripartitus apologeticus* etc. (vydal J. G. Grässe, *Die beiden ältesten lat. Fabelbücher des Mittelalters*. BLV. 148, Tübingen 1880), v němž jsem našel místo, které osvětlilo rázem příslušnou pasáž jak v Ackermannovi tak v Tkadlečkově, s kterým se takřka doslova shoduje, takže bylo nutno opravit znění v Ackermannovi, i když nemá oporu ve všech rukopisech a tiscích. Moje oprava byla přijata všemi vydavateli. Jenom nejnovější vydání Jungbluthovo, ač jeho autor se dříve dovolával na různých místech Tkadlečka, opomíjí moji oprávněnou konjekturu. K případu se ještě vrátíme.

Krogmann se zabýval Ackermannem nepřetržitě až do své smrti. Je proto na místě, abychom uvedli zde všechny jeho důležité články mimo ty, kterých jsme se dotkli shora: *Textbesserungen zu Ackermann* 32, 24 a n., Zfda. 84, 1952/1953, str. 172 a n.; *Das Akrostichon im Ackermann*. Festschrift f. Wolfgang Stammer. Berlin—Bielefeld 1953, str. 130—145; *Untersuchungen zum Ackermann*: I. ZfdPh. 72, 1953, str. 67—75; II. ZfdPh. 72, 1953, str. 76—107; III. ZfdPh. 73, 1954, str. 73—103; IV. ZfdPh. 74, 1955, str. 41—50; V. ZfdPh. 75, 1956, str. 255—261; VI. ZfdPh. 75, 1956, str. 261—274; VII. ZfdPh. 76, 1957, str. 95—106. — *Zur Überlieferung des Ackermann*: Zfda. 86, 1955/1956; *Verderbnisse der Ackermannüberlieferung*, Zeitschrift f. deutsche Mundartforschung 27, 1960, str. 251 až 255.

Proti Krogmannovi a jeho příliš odvážným zásahům do textu ozvaly se záhy kritické hlasy; nejdůrazněji odmítli jeho pokusy dva Ackermannovi, Hammerich a Jungbluth v článku *Zur Stellung des Tkadlec in der Ackermann-Überlieferung*, ZfdPh. 74, 1955, str. 263—268. Ale i Hammerichovy smělé kombinace a myšlenky, kterými, opíraje se o umělecké a kulturně historické prameny, přece jen poněkud vzdálené od zřídla, z nichž čerpal Jan z Teplé, se stůj co stůj snažil ozřejmit některá velmi závažná místa, narazily a narážejí dále na polemiku nikoli bezdůvodnou. Tak ve svém článku *Johannes von Saaz und der Triumph des Todes im Camposanto von Pisa*, Festgabe für Ulrich Pretzel. Berlin 1963, str. 253—259, tvrdí Hammerich, že Jan z Teplé určitě viděl velkolepý obraz *Il Trionfo della Morte in Campo santo* v Pise, když cestoval po Itálii. Hammerich dokonce i malíře Francesca Trainiho se snaží včlenit do jinak záhadné řady pejménovaných osob v 18. kapitole Ackermannna, kde jejich domnělé nebo i skutečné činy jsou sice jen mlhavé a náznakovým, záhadným způsobem podtrženy (ironie: Ty, Ackermannne, jsi byl při tom a tom činu přece, ne?), kde však je čtenář přímo nucen zamyslet se, kdo to může vůbec být, který ten a onen — většinou neuskutečnitelný a fantastický a priori — čin vykonal. Cituji Hammericha, jemuž zde zároveň děkuji za zaslání jeho separátů: „12. (totiž 12. ze záhadných postav, o které je mezi filology urputný spor a který nebude trvám nikdy ukončen) Francesco Traini (?), der in der Werkstatt des Todes, im Campo santo von Pisa, *il Trionfo della morte* malte. Das geschah um 1380 herum; Johannes von Saaz wird selbst, im Jahre 1401, das wunderbare Gemälde in junger Herrlichkeit gesehen haben (srov. *Estratto da Studi germanici*, Anno II, n. 2, 1964, str. 22). Ale jeho spolupracovník a přítel Jungbluth, který analyzuje od základu celou 18. kapitolu a snaží se proniknout ke kořenům oněch — celkem čtrnácti! — nadprůměrných postav, praví: „Auch aus diesem Grunde will mir die soeben durch Hammerich vorgetragene geistreiche Deutung des zwölften Rätsels nicht einleuchten.“

Srov. zejména Jungbluthův článek *Zum 18. Kapitel des Ackermann aus Böhmen* (Märchen, Mythos, Dichtung, Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens am 19. August 1963. Herausgegeben von Hugo Kuhn und Kurt Schier. München 1963, str. 343—373, citovaná poznámka na str. 364), v němž se otiskuje dotyčná kapitola i s oběma aparáty, jak ji čteme v jeho novém vydání z r. 1969. Dovolují si k tomu ihned dodat: Dichtung und Wahrheit, neboť tak tomu chtěl tvůrce Ackermanna, Jan z Teplé.

Při své práci Jan z Teplé nahlížel do pramenů latinsky psaných, byl přece Magister artium a vyznal se skvěle v umění stylistickém, což dokázal zejména v Epilogu, tj. v citované již *Epistola oblata Petro Rothers* (Rothirsch) atd. — Hammerichovi patří zásluha, že ve svém předběžném sdělení — Vorläufige Mitteilung, jak zní podtitulek staří: *Der Dichter des Ackermann aus Böhmen als lateinischer Schriftsteller* (ve sborníku: *Fides quaerens intellectum*. Festschrift tilegnet H. Roos S.J.S. — København 1964, str. 43—59) otiskl několik latinských dopisů Jana z Teplé, uchovaných ve freiburském formuláři 163. Tyto listy jsou opatřeny překlady do němčiny a poznámkami. Ze žateckého formuláře pochází zatykač *Litera quesitoria scholaris furis per diversas scolas* — Steckbrief an verschiedene Schulen nach einem diebischen Schüler (obsahem listu je možná vymyšlený příběh o studentu-zloději, pouhá podařená fikce, sloužící jako vzor pro zábavná stylistická cvičení v latinské řeči), v kterém se sám autor listu označuje jménem *Johannes de Topla*(!) *rector scoliarium in Sacz*. V této souvislosti chci upozornit na článek Bohumila Ryby *K latinským listům Jana z Teplé* (Listy fil. 89, 1966, str. 28—33), v kterém s užitím jedné literární kopie, obsažené ve formuláři Jana z Přimdy (kapit. rukopis I 40/2), přispěl Ryba velmi trefně k opravě druhé půle originálu. I v poznámkách k ostatním listům opravil, doplnil a teprve nyní řádně a srozumitelně zpřístupnil otištěné listy.

V novějších pracích týkajících se Ackermanna zabývali se jejich autoři jednak problémy textově kritickými (L. L. Hammerich, W. Krogmann, G. Jungbluth, R. Brand, M. O'C. Walshe atd.), jednak problémy stylistickými (Fr. Tschirch, zejména *Američan Fr. H. Bäuml* v práci *Rhetorical devices and structure in the Ackermann aus Böhmen*. Univ. of California Publications in Modern Philology 60, 19760), jednak problémy pramennými. A tu je třeba jmenovat na prvním místě našeho — žel již zesnulého — Karla Doskočila, který k úžasu a k radosti všech ackermannovců ve své studii *K pramenům Ackermannova* (Historický sborník 8, 1961, str. 67—102) po stručné úvodní zprávě o stavu ackermannovského a tkadleckovského bádání rozebírá rukopisný sborník pražské Metropolitní kapitulní knihovny O LXX z 2. poloviny 14. století a nezvratně dovozuje, že tento papírový rukopis pochází z majetku Jana z Teplé, autora Ackermannova. Tři kusy, zapsané do tohoto sborníku, jsou svým obsahem zajímavé právě tím, že mají přímý, očitý vztah k naší skladbě. Jde o tyto kusy: č. 3. *De contemptu mundi (maior)*, skladbu připisovanou sv. Bernardovi (text v Patrol. Lat. 184, str. 485—508); č. 4. báseň jinak nikde nezaznamenanou a tudíž naprosto neznámou *Tractatus de crudelitate mortis*; č. 7. báseň odjinud známou *Vado mori* (srov. *Analecta hymnica* 33, str. 285 a násl.; dále srov. hlavně W. Fehse, *Das Totenznproblem*, *ZfdPh.* 42, 1910, str. 261—286, W. F. Storck, *Das Vado mori*, *ibid.* str. 422—428; tato báseň by si bývala zaslouhovala více pozornosti; Doskočil přehlédl důležité místo, které tato báseň zaujímala v pozdně středověké literatuře, jinak by nebyl napsal, že tu jde o *nevýraznou říkanku*. Vrátime se k ní.). Báseň je charakterizována slovy: *Explicit metrum reciprocum de morte* poněvadž každá sloka začíná a končí slovy: *Vado mori*. Podle Doskočilova zjištění zapsal již Ant. Podlaha Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské II, Praha 1922, k č. 1654.O.LXX toto: „68a ante ‚explicit' scriptum: Item nota. quod Ulrichus concessit Johanni Teple(?) super isto libro *quartum medium grossum*“; tj. Ulrich půjčil (dal) Janu z Teplé na tuto knihu půltřvrta groše. Zkrátka: majitelem sborníku byl Jan ze Šitboře u Poběžovic na Domažlicku (svým původem), resp. Jan z Teplé (kde se mu dostalo vzdělání), resp. Jan ze Žatce (kde působil dlouhá léta jako *rector scoliarium et notarius civitatis nostrae*). Život tohoto cílého a všestranně činného muže, který byl označován jako *vir illuminatus, fidelis noster dilectus, discretus vir, honestus et circumspectus vir* (srov. *Doskočila*, str. 94 a násl.), spadá do let 1350—1415.

Nejdůležitějším kusem je *Tractatus de crudelitate mortis* (označení *tractatus* není přirozeně na místě), začínající slovy *Nunc de morte vobis dicam, quam sentitis inimicam*, v němž jsou tři místa zvláště nápadně vyzvednuta tím, že je k nim namalována marginální ruka s ukazovákem; na konci básně, kterou Doskočil otiskl a jejíž znění čteme také ve štáti Krogmannově (*Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 37, 1963, str. 254—265; znovu otištěno ve shora jmenovaném souboru Schwarzově na str. 526—543), je připsáno: *Dar czu rat mir selber k.*; totéž, avšak v českém znění, se čte na konci kusu třetího: *Rad my k tomu sama*; tam jsou také při-

psána různá německá slova na roztroušených místech, jako např. *wol di, Du pist, gelaub, got ken, aue, ich pit mein k. lan, mange wigt, ich weis*, jejichž smysl a význam se nedá zjistit, avšak souvislé věty v obou přípisech se vztahují na Smrti, s kterou ve svém dialogu Ackermann debatoval. Tractatus poskytl Janovi nové podněty, byl mu *vitány m inspiračním zdrojem*, stejně jako ostatní texty. Nálezem tohoto traktátu se nám rázem otevřely dveře do dílny Janovy. Báseň má — cituji Doskočila — „25 slok o 7 verších, rýmovaných sdruženým ženským rýmem; verši sedmému, sedmistopému, odpovídá mužský rým sedmého verše následující sloky; prvních 6 veršů je osmistopých s césurou — jsou opravdu zpěvné. Forma je dodržena téměř precizně od první do poslední sloky a dovoluje podle několika zkažených míst považovat zápis ve sborníku 0.70 za pouhý opis, nikoliv na zápis autorský“. Svým způsobem (marginální rukou s ukazovátkem) je důrazně vytčena sloka 16. (vztah ke kapitole osmé v Ackermannovi, která dosud neměla v ostatní literatuře paralelu: jde o poznámku Smrti, týkající se přelidnění země), pak sloka 18., kde je odkaz k Davidovi v kapitole 30., a nakonec sloka 23. se vztahem ke kap. 34. Přímých a nepřímých shod a styčných bodů mezi oběma texty je oššem mnoho; o tom srov. seznam shod u Doskočila na str. 76 a u Krogmanna na straně 533 a n., kde se praví: „Natürlich haben nicht alle Anklänge gleiche Beweiskraft. Daß Johannes von Tepl durch den Traktat richtungweisend beeinflusst worden ist, ist aber nicht zu bestreiten. Abgesehen von allen Einzelheiten, war das lateinische Gedicht als Streitgespräch zwischen dem Ankläger und dem Tod sein unmittelbares Vorbild.“ Jako malou, ale výstižnou ukázkou způsobu a metody Janova zpracování dovoluji si uvést místo Ack. 8, 7—17:

Nim vur dich, du tummer man, prufe vnd grab mit sinnes grabestickel in die vernunft, so findestu: hetten wir sider des ersten von leime gekleckten mannes zeit leute auf erden, tiere vnd wurme in wustung vnd in wilden heiden, schuppentragerend vnd slipferriger fische in dem wage zuwachsung vnd merung nicht ausgereutet — vor kleinen mucken mochte nu niemant beleiben, vor wolfen torste nu niemant aus; es wurde fressen ein mensche das ander, ein tier das ander, ein ieglich lebendige beschaffung die ander, wann narung wurde in gebrechen, die erde wurde in zu enge.

K tomu Tractatus de crudelitate mortis, sloka 16.:

*Si plebs non minueretur,
totus mundus repletur,
moreretur lex auctoris
nec esset sedes honoris
sed nec cibus ad emendum
neque locus ad manendum
singulis viventibus.*

Avšak ihned za námi citovaným místem Ackermanna následuje věta: *Er ist tumm, der beweinet die todtlichen*. A k tomu já zase mohu uvést lat. paralelu, a to doslovnou: *Adversitas: liberos amisi. Patientia. Stultus deflet mortalium casus*. Zatím neuvádím pramen, poněvadž vedlejších pramenů, kterých použil autor Ackermanna, bylo patrně více, mezi nimi pravděpodobně nějaké souborné středověké dílo, obsahující citáty z nejrůznějších autorů, zkrátka nějaké kompendium citátů.

Nemohu na tomto místě nevzpomenout Ant. Blaschky, který velmi pohotově komentoval postup prací na Ackermannovi a přispěl mimo jiné k lepšímu porozumění Epistoly Jana z Teplé Petru Rothirschovi a Tractatu a který vylučoval biografický moment z Ackermanna, s čímž zatím nelze souhlasit. Dotkl jsem se v tomto článku jen nejzávažnějších etap na svizelné cestě vedoucí nezoraným ještě zcela polem v oblasti německé filologie a také, pokud jde o autora Tkadlečka, v oblasti staročeské literatury. Dušan Trěštlík zastává názor, že autorem tohoto nádherného prozaického díla je sám Jan z Teplé, který jako trilingvista měl k tomu všechny předpoklady. Jeho názor sdílí váhavě, ale s vnitřním zápalem Karel Doskočil, který pokládá Jana za Čecha (srov. Dušan Trěštlík, K otázce autorství staročeského Tkadlečka. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia. Praha 1965, č. 2, str. 3—10); Doskočil na str. 96: „Jan ze Šitboře, autorem Ackermanna — a snad i Tkadlečka? — původem Čech, byl trilingvista, četl a psal ve všech třech jazycích, latinsky, německy, česky“; str. 98: „... Tkadleček by byl ústup od brevitatis k rozvlácnosti. Ale za úvahu věc stojí.“

Po těchto myslím nutných a konkrétních údajích o dnešním stavu a postupu časovém v úzké oblasti ackermannovských edic, obrátíme svou pozornost k edici: Johannes von Saaz: *Der Ackermann aus Böhmen*, herausgegeben von Günther Jungbluth. Band I. Heidelberg 1969, Carl Winter-Universitätsverlag, stran 195.

V úvodu ke svému vydání, které věnuje svému dřívějšímu spolupracovníkovi v Kodani, L. L. Hammerichovi, zdůrazňuje Jungbluth, že mu šlo především o zevrubné podání filologicky zajištěného textu a že nepřihlížel k více nebo méně spekulativním představám o větném rytmu v ackermannovské próze. V jednotlivostech, kdy se zdá, jako by rytmické momenty tu a tam rozhodovaly (nadbytečné -e, -t, anebo -et v 3. sing. prez. anebo v part. pret. slabých sloves) se příklonil zpravidla k praxi uplatňované v rukopise H se zřením k rukopisu A. Ale teprve druhý svazek přinese filologické zdůvodnění a komentář k jednotlivým místům básnického díla, kterému se tak dostane náležitý a všestranný výsvětlení.

Kniha má celkem šest oddílů. 1. Bibliographie, 2. Die Überlieferung, 3. Text (str. 34 až 140 s předcházejícími poznámkami týkajícími se vysvětlivek a zkratk užitých v obou aparátech pod textem); 4. Epilog (str. 141—143, rovněž s dvěma aparáty); 5. Glossar, obsahující seznam jmen a zvlášť pak seznam všech slov s odkazem k příslušným kapitolám (str. 145—187); 6. Anhang, v kterém se otiskují překlady dvou kapitol (kap. 1. a 5.) z Tkadlečka. Zatímco překlad první kapitoly, pořízené Knudem Jensenem, je vcelku výborný, nemůžeme na podkladě dnešní konstituce staročeského textu schvalovat starý překlad Knieschkův, který se zakládá na starém vydání Tkadlečka podle úpravy Václava Hanky z r. 1824. Srov.: Hoffnung — radost, aus einem so großen Unglücke — z tak velikého utěšení, glänzendes Fähnlein — třepetný praporec, unter dem es mir nach allen Seiten hin gegen viele auf der Welt ging — pod nímž mi se . . . na dvě šťastně vedlo; k poznámce Knieschkově „Pripietile, das hier steht, ist auch von Jungmann Lex. nicht erklärt“ a kterou Jungbluth vzhledem k vynechanému místu bez skrupulí otiskuje, podávám vysvětlení: nutno číst *pripletičie* tj. proutí, připlétané ke kolům v plotě, tedy die um die Zaunpfähle geflochtenen Ruten. A tak bychom mohli pokračovat.

Obsáhlá bibliografie (str. 14—29) zaznamenající všechny edice, pojednání, články, recenze atd., vztahující se k Ackermannovi a ke Tkadlečkovi od r. 1748—1968, v níž se však nepřihlíží „in der Regel“ (jak výslovně uvádí Jungbluth na str. 11, což pokládám za nedůslednost) k převodům do nové němčiny a do cizích jazyků, není a nemůže být také úplná. Postrádám v chronologickém pořadí:

- 1939 L. Zatočil: Časopis 25, 208 ff. (Rez. L. L. Hammerich, Der Text des Ackermann aus Böhmen 1838).
- 1941 M. Boháček: Právněhistorické poznámky na okraj Tkadlečka. Časopis českých právníků 22, 1941, S. 104 ff.
- R. Schreiber: Peter Rothirsch von Prag, der Freund des Ackermannndichters. ZfsG. 4, S. 287—294.
- 1943 B. Ryba: Nigromancie, černá kniha a černokněžník. Věstník České akademie věd a umění 52, 1943, S. 81—95.
- 1944 L. Zatočil: Časopis českých filologů 3, S. 25—27 (Rez. Gierach, Joh. v. Saaz, Der Ackermann aus Böhmen).
- 1948 K. Doskočil: Mistr Dybin, rétor doby Karlovy. Zvláštní otisk ze zpráv Českého zemského archivu, sv. XI., Praha 1948, 92 S.
- 1963 H. Schulze: Zur Textkritik des Ackermanns aus Böhmen. Diss. d. Fr. Univ. Berlin 1963.
- 1966 B. Ryba: K latinským listům Jana z Teplé. Listy fil. 89, S. 28—33.

Pokud jde o text sám, nemohu se na tomto místě zabývat všemi zásahy, úpravami a libovolnými, překvapujícími změnami, jež provedl Jungbluth, neboť vysvětlení a bližší zdůvodnění bude podáno teprve v komentáři, ale již teď mohu uvést, že i tímto vydáním narazí na odpor. Že se dlouho na toto vydání připravoval, je vidět z jeho článků a z tištěných již ukázek textu. Srov. knihu F. von der Leyen, *Deutsche Dichtung des Mittelalters*, Frankfurt a. M. 1962, kde se otiskují kapitoly 1—6, 10, 14, 16—17, 21, 28—33 v úpravě Jungbluthově. O jeho stati *Zum 18. Kapitel des Ackermann aus Böhmen* z roku 1963 jsme se již zmínili; srov. dále jeho články: *Ergebnisse und Fragen zum Text des Ackermann aus Böhmen*, Der Deutschunterricht 17, 1965, str. 48 a n., a *Probleme der Ackermannndichtung*, Wirkendes Wort 18, 1968, str. 145 a n. — Sám bych měl velmi mnoho připomínek, ale nechci s nimi vyrazit, dokud nebudeme mít po ruce jeho komentář. Než přece!

V kap. 17. 23 *folgens*, jen u Jungblutha, je nepřijatelné; zato v téže kap., 26 *snurret ir und burret gar* má svou oporu v básni Hadamara von Lüber Jagd, sloka 486: Man mac ez ouch *versnurren* an allez widerbringen, sein und ze snellez *burren* muoz man mit fuogen an die maze dinge; 28,7 do du einen lewen bei den kinnen namest und in on ein *waffen* slugest (Krogmann: do du einen lewen bei dem *weinwachs* von Thamnicta slugest); vytyká-li Jungbluth u jednoho místa (Kr. 16, 27 *Pictura* místo správného *Pictagoras*), že tu jde o Akt reiner Willkür, pak můžeme tutéž výtku vztahovat na něho; s místem 16, 25 da was auch *die nunne mit dem psalter* si nevědí ackermannovci dosud rady; prozradil jsem však koncem května 1966 prof. Hugovi Moserovi v Bonnu a Jungbluthovi tamtéž v říjnu 1968, že tu nejde o žaltář (knihu) nebo o hudební nástroj, jak se domníval H. Rosenfeld, nýbrž o rosarium; o tom ještě na jiném místě. Místo *Hermes* 20, 27 nutno číst *Hieronimus*. 22, 24 čte Jungbluth opět *Wer alle liebe nicht aus dem herzen treiben wil*, der muß gegenwärtiges leit allzeit tragen; již ve svém článku *Textkritisches zum Ackermann*, ZfdA. 75, 1938, str. 118 a n., jsem upozornil na lat. místo v *Speculum sapientiae beati Cirilli* neboli v *Quadripartitu* (Vyd. J. G. Th. Grässe), cap. 9, str. 15, ř. 4 *Impossibile namque est amato perditio non dolere, et sic quid tibi residuum erit de praeterito gaudio, nisi praesens dolor? Amatum siquidem rapit secum ubique gaudium et idem cum transierit, mox fines ejus occupat luctus*. Důraz kladu na *alte* (místo *alle*, dochovaného ve všech rukopisech a tiscích) *liebe* a na *gegenwurtiges leit*, poněvadž se mohu opít o *praeteritum gaudium* a *praesens dolor*. Tuto mou konjekтуру přijali od té doby všichni vydavatelé (Gierach, Hammerich r. 1944, Walshe, Hammerich—Jungbluth, Krogmann [zase marota: místo oprávněného *alte* zavádí *altes*, ale drží se mne]); prof. Friedrich Ranke e píše o „schlagende Konjektur Zatočils“, AfdA. 58, 1939, str. 43). Dovolují si podotknout, že právě toto místo vyložené ve shora naznačeném smyslu tanulo také Janu z Teplé na mysli, když vkládá svému Ackermannovi-Klager do úst výrok (kap. 27, 6): *Ich bin vormal in der lieben lustigen ee gewesen, warzu sol ich mich nu wenden?* (27, 14) *Ich spriche, weste ich, das mir in der ee gelingen solte als ee, in der ee wolte ich leben, die weil lebend were mein leben*. Vyzvedněme ještě jednu ony dva protiklady: *alte liebe — gegenwurtiges leit, praeteritum gaudium — praesens dolor; v o r m a l s in der lieben lustigen ee — opět: praeteritum gaudium*. Ackermann by se chtěl, jak se o tom sám vyslovuje v kap. 27, znovu oženit, aby tak zapomněl na svou *alte liebe* a neměl v srdci stále přítomný smutek. A k tomu má mu Smrt radit: *Her Tot, ratet. Rates not ist*. Teď také porozumíme onomu připsku: *Dar czu rat mir selber* v kodexu O LXX. — Ale to všechno nestačí asi Jungbluthovi, trvá-li na starém tradovaném znění *alle liebe*. Ale mělo by ho od toho odradit i znění v Tkadlečkově (Šimek, str. 187): Též právě tobě povieme: Ktož starú lásku a minutú milost z srdce a z úmyslu a z mysli vypustiti nechce, ten jie nikdy syt nebude aniž smutka pozbude... Pust, Tkadlečku, z srdce i z úmyslu i z mysli *milost srdečnú zastaralú*, hned a úplně všeho smutka a všeho hoře se vši žalostí pozbudeš. Vezmi sobě příklad jiný. Když co ztratíš, ačť jest bylo velmi mílo, a toho zase se nenadžeš mieti, hned to z mysli puš a čiň, jako by se to tebe nedotklo, jedno žeš' to někde jinde u někoho vídal aneb žeš' to ve sně měl; hned tě také všechno míne, hned tvá žalost všechna sejde, jako by ji teplú vodú smyl. K těmto výrokům, které mají klíčové postavení v obou dialozích, a které jsou nejlépe komentářem jak k latinskému, tak i německému místu, lze ještě připojit dvě místa z Ackermannna samého 22, 26 (Jungbl.) *liebes gedechtnuß = Tkadl. milost srdečnú zastaralú*; 23, 17 *die gedechtnuß meiner allerliebsten*. Ptám se: co by chtěl textový kritik ještě navíc a dá se Jungbluth vůbec přesvědčit?? Škoda, že se nepodíval blíže na celou souvislost v *Quadripartitu*, na místo, které budeme citovat jinde.

K místu Ack. 22, 35 kanstu vergangene jar, gesprochenen wort und verruckten magtum widerbringen atd. (srov. o tom mou poznámku v Časop. pro mod. fil. 30, 1947), mohu uvést ještě jiná lat. místa, stejně tak k pasáži 25, 8 und die erde seinen füßen nderntenig gemacht hat atd.; v kap. 26, 29 Nigromancia, mit totenopfer und mit sigel der geiste gewaltige twingerin bude nutno ponechat starou trojčlennost, u Jungblutha chybí *finger* (též ve významu Ring, což by odpovídalo slovu *finger* H a *fingerlein* ABL): *mit totenopfer, finger (fingerlein* Walshe, Krogmann) *und mit sigel*, iak jsem před léty navrhol (Slav. Rundschau 10, 1938, str. 102) a odvolal se na znění *fingerlein* AB a na Tkadl. 191 ... s *prstény* ... a s *pečetmi* ... a *oběťmi rozličnými* (jen jako kuriosum uvádím, že Krogmann, ZfdPh. 69, 1916, str. 93, vytyká: „Auch er [Zatočil] läßt somit unberücksichtigt, daß s *prstény* mit *Ringen* heißt“). Jiní badatelé můj návrh přijali. V téže kapitole čtení *mit birkhene dermen* (proti starému *dermig*) spočívá na mé opravě z roku 1938 *mit birkhüner (-hanen, -hennen) dermen*. Nemožu se však nijak smířit s 32, 8 *In feures flammen stetigkeit hat sich* alles menschliche geslechte *getrennet* místo starého čtení (Hüb.

32, 9) In feures flammen stetigkeit *han ich* alles menschliches geslechte *getreten*; tak také četli Bernt—Burdach, Hübner, Gierach, Hammerich r. 1944, Hammerich—Jungbluth, Schi-rokauer; proti nim Walshe: *kan sich* alles menschgeslechtes *getrewer geleichen*, a Krogmann: Zu feures flammen stetigkeit *kan icht* alles menschliches geslechte *getreffen*; jak vidět, někteří vydavatelé si s chutí brousili na tomto místě své textověkritické zuby. Ale chyba lávky! Výrok Smrti: In feures flammen stetigkeit *han ich* alles menschliches geslechte *getreten* je zcela na místě: jde přece o narážku na nestálost a nespolehlivost lidí na tomto světě (*stetigkeit*, ironicky myšleno, totiž nestálost). To *in feures flammen* pochází z Bible, srov. Exod. 3, 2 *in flamma ignis*, a stejně tak Is. 29, 9; 30, 30; 66, 15; 2 Thess. 1, 8; Hebr. 1, 7; Apoc. 1, 14; 2, 18; 19, 12; avšak *getreten* je part. přét. od *tretten* (tedy: *han ich getreten*), což odpovídá lat. *calcare* a *conculcare* (srov. Diefenbach 89a: *tretten*, *tretten*, *dretten* atd.; 139c *tretten*, *tretten*, *nidertretten*, *vnder die fieß tretten*, *vnder sich bringen vnd tretten* atd.); u Ackermannna jde o obměnu biblických míst Is. 66, 3 *Torcular calcavi solus*, *et de gentibus non est vir mecum*, *calcavi eos in furore meo*, *ibid.* 66, 6 *Et conculcavi populos in furore meo*, *et inebriavi eos in indignatione mea*; (srov. také Eccles. 24, 11 *et omnium excellentium et humilium corda virtute calcavi*, ovšem v jiném slova smyslu).

K místu 25, 8 (Jungbl.) *und die erde seinen füßen untertenig gemacht hat*, also *das der mensche den tieren des ertreichs, den vogeln des himels, den fischen des meres und allen fruchten der erden herschen solte*, als er auch tut jen tolik, že přídavek *die erde* je zbytečný, ostatně srov. Ps. 8, 8 *Omnia subjecti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi, 9 volucras caeli et pisces maris, qui perambulant semitas maris*. Dodatek Jungbluthův postrádá jakékoliv opory.

K Jungbluthově stati *Zum 18. Kapitel des Ackermann aus Böhmen*, o níž jsme se zmínil, uvedme skeptický názor Günthera Schweikle (Germanistik 5, 1964, str. 407—408, tj. č. 1802): „G. Jungbluth bemüht sich um die Lösung der Rätsel, welche die Beispielerie im 18. Kap. des *Ackermann aus Böhmen* der Forschung aufgibt. Die eindeutigen Festlegungen eines vielleicht mit Absicht mehrdeutigen Textes büßen durch umfangreichere textliche Manipulationen an Glaubwürdigkeit ein.“

A tak bych mohl pokračovat ještě dále, ale pak bych musil vytknout i předcházejícím edicím a jejich autorům nepřesnosti a připojit k řadě míst paralely z německé a latinské literatury.

Jinak jsem velmi rád, že můžeme opět čekat — jak dlouho? — na nové příspěvky a vysvětlivky k zavilým místům v Ackermannovi. V časopise Germanistik 11, 1970, str. 516 a n. (pod č. 3093) podává Gerhard Hahn, známý svými příspěvky k Ackermannovi (nikoli však na poli textové kritiky), jen obsah edice. Avšak v této souvislosti se musím zmínit o práci Čechoameričana Antonína Hrubého, *Der Ackermann und seine Vorlage* (Münchner Texte und Untersuchungen zur deutschen Literatur des Mittelalters. Bd. 35). München 1971, která k nám ještě nedošla. Z kritiky vím, že Hrubý rekonstruuje *Ur-Ackermannna* a že proto bude pravděpodobně napaden. Jde o práci vesměs provokující. Velkou práci týkající se textové kritiky a jiných s ní souvisejících otázek vydal italský germanista Giorgio Sichel, *Der Ackermann aus Böhmen. Storia della critica* (Università di Genova. Pubblicazioni dell' Istituto di Lingua e Letteratura Tedesca e di Filologia Germanica I.). Firenze 1971. I o této knize nemohu nic napsat, doufám však, že se mi časem podaří o ní a o jiných příspěvcích důkladně referovat.

Nakonec malou rehabilitaci: Karel Doskočil opomněl uvést, že již Jan Vilíkovišský znal příslušný rukopis OLXX a báseň dopodrobna rozebral, i když mu souvislost s Ackermannem ušla; stejně tak mu zůstalo utajeno, že rukopis měl v rukou Jan z Teplé (srov. o tom knihu Vilíkovského *Latinská poesie žákovská v Čechách*. Sb. fil. fak. univ. Komenského v Bratislavě 1932, roč. VIII, č. 61, 2, str. 104 a n.).

Nejsou bez zajímavosti dvě poznámky Vilíkovského k této básni (*Tractatus de crudelitate mortis*): „Uvedli jsme tuto skladbu obšírněji, protože není dosud známa, a vzbuzuje zájem formální obratnosti a svěžesti, ačkoliv básnickou sílu a novost výrazu bychom v ní marně hledali.“ „Incipit čtu *Quid de morte vobis dicam*, v rukopise však první slovo možno čísti jen *Dvint*, což ovšem nedává žádného smyslu. Ze původce kodexu měl zvláštní zájem o toto thema, svědčí i verše *Vado mori* (srov. C. Pascal, *Letteratura latina medievale*, Cattania 1909, str. 73 a n.), zapsané na konci kodexu. Vilíkovský neznal patrně dobře Ackermannna, jinak by mu motiv o přelidnění země nebyl ušel. Stejně tak nerozpoznal ústřední rys a jedno z nejpřednějších míst, jaké zaujímal ve 14. a 15. století v literatuře a umění všeho druhu tanec Smrti *Vado mori*. O tom srov. Helmut Rosenfeld, *Der mittelalterliche Totentanz*, Münster u. Köln 1954, a citát

z knihy Friedricha von der Leyen, *Deutsche Dichtung des frühen und hohen Mittelalters* na str. 1055: „Handschriften, Bilderbogen, Bücher, Paramente, Wandbilder, Tafelgemälde, Skulpturen zeigen die Totentänze. Sie erscheinen auch an Kirchofmauern und an den Kirchenwänden. Keine anderen Bilder haben sich vom 14. zum 16. Jahrhundert so verbreitet in ganz Deutschland, in den Niederlanden, in der Schweiz, in Frankreich, in Italien und in Spanien. Künstler ... haben sich in den Dienst dieser Kunst gestellt. Die immer wiederkehrende Pest erneuerte ihre Kraft und ihre Wirkung, bis im 16. Jahrhundert die Renaissance ihr *memento vivere* erklingen ließ und das *memento mori* seine Macht verlor.“

ÜBER JUNGBLUTHS ACKERMANN AUSGABE

Die Ausgabe des Ackermann aus Böhmen,*) die Jungbluth dem bestens bekannten und verdienten Ackermannforscher und seinem ehemaligen Kopenhagener Kollegen und Mitarbeiter am Ackermannstext, L. L. Hammerich, widmet, enthält außer dem Vorwort folgende Hauptabschnitte: 1. Bibliographie (S. 11—29). Sie umfaßt sämtliche Ausgaben, Abhandlungen, Aufsätze, Rezensionen usw. (von 1748—1968), die sich mit dem Ackermann und dem Tkadleček beschäftigen. Ich vermisse — in chronologischer Reihenfolge — folgende Angaben:

- 1939 L. Zatočil: Časopis pro mod. fil. 25, 208 f. (Rez. L. L. Hammerich, Der Text des Ackermann aus Böhmen 1938).
- 1941 M. Boháček: Právněhistorické poznámky na okraj Tkadlečka. Časopis českých právníků 22, 1941. S. 104 ff.
- R. Schreiber: Peter Rothirsch von Prag, der Freund des Ackermannsdichters. ZfS. 4, S. 287 ff.
- 1943 B. Ryba: Nigromancie, černá kniha a černokněžník. Věstník České akademie věd a umění 62, 1943, S. 81—95.
- 1944 L. Zatočil: Časopis českých filologů 3, S. 25—27 (Rez. Gierach, Joh. v. Saaz, Der Ackermann aus Böhmen).
- 1963 H. Schulze: Zur Textkritik des Ackermanns aus Böhmen. Diss. d. Fr. Univ. Berlin 1963.
- 1966 B. Ryba: K latinským listům Jana z Teplé. Listy fil. 89, S. 28—33.

Ferner: 2. Die Überlieferung (S. 31—33); 3. Text (S. 34—143), eingeleitet mit einer für die Textkritiker wichtigen Vorbemerkung zum ersten Apparat (Lesung und Varianten der Handschriften und Drucke) nebst einer Erklärung der Siglen (unentbehrlich namentlich für den zweiten Apparat) für die Namen der einzelnen Herausgeber oder Autoren (im ganzen 27), die zum Verständnis des Textes irgendwie beigetragen haben oder beitragen wollten (denn mehrere, wenn nicht alle, ließen einige oder gar viele ihrer eigenen Textbesserungen und Konjekturen fallen, vertraten später eine andere Meinung von der Haltbarkeit oder Unhaltbarkeit ihrer Einfälle oder sie ließen sich von anderen Herausgebern eines andern belehren. Es folgt der ebenfalls mit zwei Apparaten versehene Epilog (S. 142 f.), d. h. die *Epistola oblata Petro Rothers, civi Pragensi, cum libello Ackermann*, der eigentliche Schlüssel zum Verständnis der stilistischen Figuren und allerlei Kunstgriffe (vgl. z. B. *Multa quoque alia et tamquam omnia, utcumque inculta, rethorice accidentia, quae possunt fieri in hoc idiomate indocibili, ibi vigent; quae intentus inveniet auscultator*), die wie ich überzeugt bin, bei weitem noch nicht alle erschlossen und durch Belege aus dem Ackermann eruert worden sind. Warum eine Übersetzung ins Deutsche nicht beigefügt worden ist, bleibt mir rätselhaft (vgl. die Übersetzung von K. J. Heilig und insbesondere die als wohlgelungen zu bezeichnende Übersetzung und Interpretation von Anton Blaschka, in: *Der Ackermann aus Böhmen des Johannes von Tepl und seine Zeit*. Hrsg. von Ernst Schwarz. Wege der Forschung, Band 143, Darmstadt 1968, S. 130 ff. und S. 345 ff.). 5. Glossar (S. 145—187, mit einem Namen- und Wortverzeichnis); von einem Wörterbuch kann hier freilich nicht die Rede sein: es wäre bestimmt von Nutzen gewesen, wenn Jungbluth nicht nur bei sehr wenigen, sondern bei allen Ausdrücken ihre Bedeutung hinzu-

*) Johannes von Saaz: *Der Ackermann aus Böhmen* herausgegeben von Günther Jungbluth. Band I. (Germanische Bibliothek — 4. Reihe: Texte). Carl Winter — Universitätsverlag, Heidelberg 1969, S. 195.

gefügt hätte, wie dies im großen ganzen bei vielen Wörtern Bernt getan hat (vgl. dessen Glossar in seiner Ausgabe S. 107—152).

6. Anhang — Proben aus dem Tkadlec in deutscher Übersetzung (S. 190—195). Während die Übersetzung des 1. Kap. von Knud Jensen den des Tschechischen mächtigen Germanisten zufriedienstellt, müssen wir nach dem heutigen Stand des Tkadleček-Textes die alte, auf schlechter Wiedergabe des altschechischen Textes basierende Übersetzung Kniescheks ablehnen (5. Kap.). Die übernommene Anmerkung Kniescheks (vgl. S. 192 unten): „*Připietile*, das hier steht, ist auch von Jungmann Lex. nicht erklärt“ möchte ich korrigieren: es muß heißen *přípleticie* n. sg. = die um die Zaunpfähle geflochtenen Ruten. Außerdem sind in der Übersetzung Kniescheks Mißverständnisse, Fehlübersetzungen und Auslassungen (entsprechend der schlechten Ausgabe von V. H a n k a) festzustellen, die anzuführen es sich nicht lohnt.

Jungbluth hat recht, wenn er behauptet, daß die *Inveccio contra fatum mortis inevitabile* des Johannes von Saaz in der Auffassung der Liebhaber und Erforscher mittelalterlichen Dichtens nachgerade zu einem Klassiker der älteren deutschen Literatur geworden ist, denn in diesem hoch über alle literarischen Erscheinungen ragenden Werk reichen sich, wie Bernt, Burdach, Hübner und andere durch langjährige Forschungen festgestellt haben und andere Ackermannanhänger noch feststellen werden, antike und mittelalterliche lateinische und deutsche Kunstwerke bis in die Ausdruckweise und wörtliche Übernahme die Hände. Man wird Fremdes und Eigenes zu unterscheiden haben.

Erst der zweite Band von Jungbluths Ausgabe wird den von uns allen sehnsuchtsvoll erwarteten Kommentar bringen. Daher kann ich an dieser Stelle nicht Ausstellungen machen, wenn die oder jene Konjektur, die oder jene Einbesserung meiner Auffassung widerspricht. In einem weiteren Aufsatz gedenke ich zur Interpretation einiger Stellen beizutragen.

Ferner werde ich — was sicher alle Ackermannforscher überraschen wird — auf eine neue lateinische Quelle des Ackermann hinweisen, und zwar auf ein Kompendium äußerst wichtiger Zitate, das dem Forscherblick aller Herausgeber und Kenner des Ackermann bislang entgangen ist.